

A kora hellenisztikus kori Athén katonái

Budapest, 2025.

(Lezárás dátuma: 2025. 01. 12.)

Bevezető¹

A hellenisztikus világ különböző államait a hadvezérek, uralkodók és seregeik formálták, legfőképpen háborúkon keresztül.² Athén városa közvetlenül Nagy Sándor halálát követően fellázadt, a makedónok ellen vívott lamiai háborút azonban elveszítette. A *diadochosi* (Alexandros utódai) háborúk során Athén Polyperchón alatt rövid ideig újra visszatérhetett a demokráciához, majd Kassandros győzelmével phaléroni Démétrios kormányozta a várost Kr. e. 317-től egészen Kr. e. 307-ig. Ezután Démétrios Poliorkétész foglalta el a várost, demokratikus intézményeit visszaállította.³ A Kr. e. 301-es ipsosi vereségét követően a káoszban Lacharész, a zsoldosok vezére tört hatalomra. Kr. e. 295-ben végül Démétrios Poliorkétész visszatért a városba. Ebben az időszakban Athén több alkalommal is saját fegyveres erőivel érvényesítette érdekeit.⁴ A folyamatos konfliktusok az athéni társadalomtörténet meghatározó alakítóivá váltak.

A Kr. e. 323 és Kr. e. 295 közötti időszakból nem rendelkezünk elegendő irodalmi forrással egy átfogó kép megalkotásához.⁵ A kora hellenisztikus Athén társadalmi viszonyaiba az epigráfiai anyagon keresztül nyerhetünk betekintést. A feliratok száma a vizsgált időszakon belül is változó. A Kr. e. 307. és Kr. e. 301. közötti rendszer kiemelkedő politikai vezetői a nép által állított feliratokat saját reprezentációjuk eszközeként is használták azáltal, hogy nevük kiemelkedett a szövegből. Ezt úgy érték el, hogy nevük előtt és után szünetet hagytak, így a felirat szövegének egészéből könnyen észrevehetőkké váltak.⁶ Stratoklés, Démétrios Poliorkétész egyik bizalmasa például személyesen 28 általunk ismert határozat meghozatalát kezdeményezte ebben a hét évben.⁷ Mindennek köszönhetően ebből az időszakból maradt fenn a legtöbb felirat. A Kr. e. 301-es ipsosi csata azonban Démétrios athéni uralmának véget vetett, a kutatásomban felhasználható feliratok száma szintúgy visszaesett.

Kutatásom célja az athéni katonák összetételének, valamint egymás és civilek közötti viszonyának bemutatása. A polgárok hozzáállása az idegen megszálláshoz és a háborúhoz a kor

¹ A szöveg során használt rövidítések a feliratok esetében a Supplementum Epigraphicum Graecum, az antik szerzőknél pedig az Oxford Classical Dictionary rendszerét követik.

² Chaniotis 2005, 2.

³ Habicht 1997, 66.

⁴ Chaniotis 2005, 7.

⁵ Témánkhöz kapcsolódó legfontosabb *auctorok*: Diodóros, Pausanias, Hypereidész, Isokratész.

⁶ Tracy 2000, 227.

⁷ Tracy 2000, 228.

mentalitására világíthat rá. A társadalomtörténet több szempontját fogom vizsgálni. Az athéni katonaság különböző alakulatokból állt, mint például a polgári lovasság, a gyalogság, illetve a kialakulóban lévő tüzérség, amelyeknek egymáshoz való viszonya az epigráfián keresztül bizonyos mértékben megismerhető. A polgárság és a köztük kiemelkedő elit katonasághoz való hozzáállásáról, a köztük létesült viszonyról is bizonyos jelenségeket megvilágíthatnak a feliratok. Mindemellett célom bemutatni a városban található zsoldosok megítélését, valamint szerepüket a korabeli hatalmi viszonyok feltérképezésében.

A korai hellenisztikus Athén társadalmát sok irányból közelítette már meg a szakirodalom. David Whitehead például a *démos*okon keresztül mutatta be a polgárok politikai életét. A *démos* tagjainak háborúban is szakadatlan kapcsolata több ponton is fel fog merülni a polgári csapatok vizsgálatánál. Fontos szerepet játszott a hellenisztikus időszakban a *démotika philotimia*, amely a közösségen belüli adakozási vágyat jelenti. Az adományozó bőkezűségének fejében saját presztízsének növekedésével számolhatott.⁸ A város és a kiváltságos réteg közötti reciprocitás az egész város működését meghatározta. Ebben a jelenségben a városi elit térnyerését figyelhetjük meg.⁹ Andrew J. Bayliss a számomra is meghatározó feliratok elemzése mellett Athén politikusait és a demokrácia visszafejlődésének a kérdését vitatta *After Demosthenes* című művében. M. J. Osborne a polgárjoggal jutalmazó kitüntetési határozatokat vizsgálta végig a *Naturalization in Athens* című több kötetes munkájában. Több olyan személyt is mélyrehatóan tárgyal, akik külföldi politikai befolyásnak köszönhették polgárjoguk megadását. Mustafa Adak a városban letelepedett, többször katonai szolgálatot teljesített *metoikosokról* készítette kutatását *Metöken als Wohltäter Athens* címmel. Mindezen munkákból leszűrhetjük, hogy a hellenisztikus világ nyitottabbá vált a városokon kívüli idegenek felé, míg a az elit teret nyert a város politikai életében.

A katonaság egymás és civilek közötti viszonya hasonlóan élénk figyelemben részesült a szakirodalomban, azonban inkább annak általános jelenségeit kutatták, a különböző városokat egy összefoglaló kép teremtésére használták fel. Angelos Chaniotis *Foreign Soldiers – Native girls?* című tanulmánya például leszögezi, hogy a görög törzsterületen a katonák és a civil lakosság közötti kapcsolatnak megvoltak a jelei, azonban viszonyukat békés együttélésnek véletlenül sem lehet nevezni.¹⁰ Az általános következtetéseket gyakran egyedi példákkal

⁸ Whitehead 1986, 242.

⁹ Chaniotis 2018, 320.

¹⁰ Chaniotis 2002, 112-113.

támasztja alá, azonban egy adott város viszonyainak mélyreható feltárását nem volt célja bemutatni. Charalampos Chrysafis nem régen *Garnisonssoldaten und städtisches Milieu* című munkájával úgyszintén általános jellemzést próbál adni az Antigonida helyőrségek különböző formáiról. Kiemelendő, hogy megkülönbözteti a *phroura* és a *phylaké* fogalmát. Ezekből az előbbi egy hosszú ideig szállásolt, negatívan vagy semlegesen értékelt megszálló katonai alakulatot jelent, míg az utóbbi egy adott veszély elhárításának céljából küldött, általában pozitív fogadtatásban részesülő különítményt takar.¹¹ Athén városát Chrysafis is legtöbbször más városokkal együtt elemzi. Glenn Richard Bugh a város lovasságának történetével foglalkozik monográfiájában. Prozopográfiai kutatásával nyomon követhetők a lovaskatonák közötti gazdag családok hagyományai (*equestrian traditions*).¹² A lovasság mellett azonban Athén seregének más alakulatairól is fennmaradt feliratos anyag, így azok mélyrehatóbb elemzése is lehetséges.

Kutatásomban először azt fogom vizsgálni, hogy az attikai epigráfiai anyagban hogyan jelennek meg az athéni polgári, zsoldos, illetve a várossal szövetséges katonák. Milyen felírástípusokon szerepelnek a leggyakrabban katonák, melyik típus mit tud számunkra elárulni róluk? Mit tudunk az adott katonák családi hátteréről? A feliratokra felvésett személyek kollektívan, avagy külön jelennek meg? Mit akarthattak üzeni feliratukkal az adott katonák, vagy bizonyos esetben a kitüntetésről határozó polgárság? Tudunk a katonák valós hadi tetteiről? Mindezen kérdések megválaszolásához számos kitüntetési határozatot, több fogadalmi ajándékot, valamint két a korban ritkaságszámba menő, a mai napig társadalomtörténeti szempontból hiányosan vizsgált zsoldoslistát fogok elemezni.

A feliratok ismertetése után át fogok térni a katonák egymás közötti viszonyában megfigyelhető jelenségekre. Mely katonai alakulatok jelennek meg pontosan a feliratokon, illetve hajlandók voltak-e közösen szerepelni bármiféle felíraton? A megjelenő alakulatok mennyire tükrözték Athén seregének valós arányait? Amennyiben a feliratos reprezentáció nem egyezik meg a valós arányokkal, mit mond ez el számunkra az athéni katonai hierarchiáról? Vajon a *démósok*hoz tartozásuk volt fontosabb az athéni katonáknak, avagy bajtársi közösségük, esetleg társadalmi rangjuk? Mit szűrhetünk le az athéni állam zsoldospiacának határaitól, valamint a zsoldosok összetételéről területi hovatartozásuk alapján?

¹¹ Chrysafis 2022, 90.

¹² Bugh 1988, 203.

Az attikai feliratokban a katonákkal kapcsolatban fontos kiemelni a nép szerepét a határozatok meghozatalában, a katonák kitüntetésében, a feliratok utóéletében. Az athéni nép valós haditettekért, vagy szimbolikus okokból tüntette ki inkább katonáit? Milyen kapcsolatot feltételezhetünk az athéni nép és saját polgári katonái között? Könnyen megállapítható, hogy a kor talán legfontosabb katonai ereje,¹³ a hivatásos zsoldosereg nem volt népszerű kitüntetett. Minek köszönhető, hogy most mégis kaptak feliratot a zsoldos katonák?

A feliratos anyag vizsgálata¹⁴

A korai hellenisztikus athéni katonaságot, valamint a hadsereget érintő szolgálatot három, eltérő mennyiségben keletkezett felirattípusból ismerhetjük meg: kitüntetési határozatok, fogadalmi ajándékok, valamint listák. Először ebben a sorrendben mutatom be mindezeket. A kitüntetési határozatok esetében kiemelem a katonák származási helyét, a társadalomban betöltött szerepüket, tetteiket, az azokért járó jutalmat, valamint, hogy valójában végeztek-e katonai szolgálatot. A feliratok bemutatása után fogok külön a katonák belső, majd a civil lakossággal ápolt viszonyára kitérni.

Az ilioni Nikandrost és az ephesosi Polyzélost együtt tüntette ki a *boulé* és az athéni nép Kr. e. 302/1-ben.¹⁵ A követ az Akropolison találták.¹⁶ A határozat indoklásából kiderül, hogy miután ismeretlen időpontban Athénban letelepedtek, Kr. e. 347-től befizették az *eisphorát*,¹⁷ a lamiai háború idején egy *epidosis* mellett még 1000 *drachmát* adományoztak az athéni államnak.¹⁸ A felirat töredékes részében minden bizonnyal arról van szó, hogy a lamiai háború során Euetión Helléspontos felé tartó és a tengeri csaták után vereséget szenvedő athéni hajóinak nyújtottak anyagi segítséget.¹⁹ A Kassandros és Démétrios Poliorkétés között zajló négyéves háború (Kr. e. 307-303) idején a falak renoválásában is részt vettek, valamint „együtt katonáskodtak mind tengeren, mind szárazföldön”.²⁰ Közvetlenül a lamiai tetteik után arany

¹³ Serrati 2013, 179.

¹⁴ A kitüntetési határozatokon szereplő személyekről a függelék tartalmaz egy összefoglaló táblázatot.

¹⁵ A feliratban említett Koroibos archónságának időpontját ismerjük, IG II² 505

¹⁶ Walbank 1989, 399.

¹⁷ Themistoklés *archóni* hivatalviselésének időpontjából lehet datálni az *eisphora* befizetését. Adak 1999, 111.

¹⁸ Az *eisphora* egy rendkívüli adó, míg az *epidosis* egy egyszeri közösség által megajánlott adomány. Chaniotis 2013, 91.

¹⁹ A felirat ezen részét elemzi Morrison 1987, 96.

²⁰ IG II² 505, 36-37. συνεστράτευνται δὲ καὶ τὰς στρα[τε]ί[ας] πάσας τὰς τε ναυτικάς

koszorúval jutalmazták őket 30 *drachmá*ból. A feliratban arról határoztak, hogy kapjanak olajfa koszorút, földekre és épületekre vonatkozó *enktesis*t (szabad vásárlás jogát) és *prosodost* (szabad bejárást) a *boulé*ba és a népgyűlésbe, amennyiben szükségük van rá. A kedvezmények mellett kötelezték őket, hogy az athéniakkal együtt fizessék az *eisphorát*, megadták nekik és utódaiknak az *isoteleiát* (egyenlő teherviselést az athéni polgárokkal), valamint a polgárokkal közös katonai szolgálattal bízták meg őket.²¹ Minden városnak tett szolgálatuk ellenére sem kaptak polgárjogot.²² A legfontosabb kiváltság mellett nagylelkűségükért nem kaptak különleges titulust sem, mint például az *euergetés* (jótevő).²³ Azt azonban érdemes kiemelni, hogy egyetlen generáció alatt a két idegen földről érkezett ember szinte minden jogot és kötelezettséget megszerzett magának, amellyel egy athéni polgár rendelkezett. További különlegesség, hogy az *enktesis*t (szabad ingatlan- és földvásárlást) leszármazottjaik is megkapták, így esélyt kapott a két család a további emelkedésre a társadalmi ranglétrán.²⁴

Nikandroshoz és Polyzéloshoz hasonlóan a phasélisi Euxenidés is egy vagyonos *metoikos* volt. Úgyszintén a lamiai háborúban tizenkét evezőst ajánlott fel, majd a négyéves háborúban a város katapultjaihoz biztosított ínakat.²⁵ Az *eisphora* befizetését is ő felügyelte a *metoikosok* között. Konkrét katonai szolgálatról azonban nem számolhatunk be részéről. Jutalmainak felsorolása hiányos, a fennmaradt szöveg nem tartalmazza a polgárjog megadását. A katapultok említése egy ritkábban megjelenő fegyvernem működésébe ad számunkra betekintést. Kr. e. 370-ben Athénban már volt tüzérség, azonban a Kr. e. 338-as chairóneiai csata után Lykourgos vezetése alatt terjedtek el a főként lófarok-szörrel üzemeltetett hajítógépek.²⁶ Euxenidés ín-adományát Marsden azért tartja leírásra méltónak, ugyanis az ínak Athénban ebben az időszakban kezdték el leváltani a lófarok-szört a katapultokban.²⁷

Neaios úgyszintén a *metoikosok* közé sorolható, tettei is hasonlóak a korábban említett egyénekhez, jutalma azonban a többi kitüntetethez képest nem megszokott. Vélhetően Kr. e. 303/2 előtt foglalták kitüntetését feliratba, amely szerint Neaios Eleusisban a helyi *stratégos*

²¹ A *metoikosok* tetteit és jutalmait táblázatba foglalva lásd Adak 1999, 257.

²² Chaniotis 2013, 102.

²³ Adak 1999, 198.

²⁴ Henry 1983, 25.

²⁵ Adak 1999, 20.

²⁶ Marsden 1969, 69.

²⁷ Marsden 1969, 70. Az *sinew* fogalmát használja a katapultok kötélének definiálására, erre az ínakat találtam a legmegfelelőbb szónak.

elismerésével tett valamilyen katonai szolgálatot, amikor Démétrios kiszorította Kassandros csapatait Attikából.²⁸ A harci cselekedetek mellett általunk nem ismert mennyiségű adományt ajánlott föl Athén városának. Mindezekért jutalma a feliratot megelőző időpontban egy ezer *drachm*ás koszorú volt, majd a kitüntetési határozatban polgárjogban is részesítette az athéni nép. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a *politeia* miért lehetett ritka jutalom és pontosan kik számára volt elérhető. Fontos adalék, hogy feliratát egy nem hivatalos *damnatio memoriae*ben részesítették. Osborne azzal magyarázza azt, hogy a szövegben nem állami megbízásból törölték a nevét, hogy az érintett szöveg nem egy mindent eltüntető vésőtől, hanem valamilyen kevésbé hatékony karcoló eszköz által sérült meg, az elkövető személye azonban ismeretlen. Osborne erre alapozza azon állítását, hogy Neaios egy politikailag is fontos személy lehetett, akár Démétrios Poliorkétés köreiből érkezett.²⁹

A korszak egyik leghíresebb kitüntetettje, sikyóni Euphrón is katonai eseményeken keresztül szerezte polgárjogát. Ő maga nem volt Athén katonája, azonban a városnak a lamiai háború idején közvetlenül segített. Felirata két határozatból áll. Az elsőt közvetlenül a lamiai háború kitörése után, a másodikat Kr. e. 318-ban hozták meg.³⁰ A korábbi kitüntetésen egyedül azt emelik ki, hogy Sikyón „a peloponnésosi városok közül először volt Athén szövetségese”.³¹ Ezt a követ azonban a háborús vereség után megsemmisítették az *oligarchia* alatt.³² A második határozaton már azt olvashatjuk, hogy Euphrón vezetésével üzték ki Sikyónból a *phrou*rát (helyőrséget), valamint hogy Euphrón „előbb választotta az ellenség általi halált küzdve a demokráciáért, mintsem hogy saját hazáját Hellas többi részével lássa rabszolgasorba esni”.³³ Hőstetteiért jutalmul Kr. e. 323/2-ben polgárjogot, valamint a sikyóni népnek 1000 drachmát, majd Kr. e. 318-ban a gyermekeinek segítséget ajánlottak meg, ha bármiben segítséget szenvednének.

²⁸ Osborne 1982, 118.

²⁹ Osborne 1982, 118.

³⁰ Osborne 1982, 103.

³¹ IG II² 448, 9-12. ἐπ[αγ]γ[έλλεται τὴν πόλιν] φίλην καὶ σύμμαχον [οὔσ]αν [ἀμύνειν? κατὰ τῶν πολεμ]ίων τῷ δήμῳ τ[ῶ]ι Ἀθηναίων [πρώ]τ[η]ν [τῶν ἐν Πελοπονν]ήσῳ πόλεων

³² Osborne 1982, 103.

³³ IG II² 448, 54-56. πρ[ο]εἶλετο τελευτῆσαι ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀγ[ωνιζόμεν]ος ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ὥστε μήτε τὴν ἑαυ[τοῦ πατρ]ίδα μήτε τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἰδεῖν δουλεύουσιν; A szövegben korábban szerepel a *phrou*ra, amely itt a rabszolga sorhoz van hasonlítva. Ez is bizonyítéka a későbbiekben tárgyalt athéni hozzáállásnak az idegen katonákhoz, helyőrségekhez.

A cselekedetek propagandisztikus hangvételét Wallace elemzi Euphrónnal foglalkozó tanulmányában. Szerinte a lamiai háború idején keletkezett felirat középpontjában nem Euphrón áll, hanem a sikyóni nép, akiknek Athén hálát adott segítségükért.³⁴ A második kitüntetés a Polyperchón és Kassandros közötti háborúban az előbbi mellett letett athéni vokst mutatja. Polyperchón ugyanis egy ediktumában kinyilvánította a hellén városokra kiterjesztendő *autonomia* fogalmát, amely szinte azonos volt az *eleutheriá*val (szabadsággal).³⁵ Ezen ediktum és a belőle kifejlődő önállósodási vágy kifejezésétárát használták fel Euphrón kitüntetésében. A sikyóni politikus példáján keresztül a várost Kr. e. 318-ban vezető demokrata Hagnónidés (aki egyben a javaslat betérjesztője) és az athéni nép arra reflektált, hogy a Pireusban található saját helyőrségüket is ki szeretnék üzni.³⁶ A demokraták Kr. e. 317-es bukását megelőzően a felirat jövő nemzedékeire vonatkozó jutalmán keresztül az athéniaiak Euphrón gyermekeivel, így a sikyóni elittel is próbálták megőrizni kapcsolataikat.³⁷

A karystosi Timosthenés kitüntetése Euphrónéhoz hasonló, hangvétele azonban visszafogottabb. A felirat már nem a rövid életű demokrácia alatt született, hanem Démétrios Poliorkétés hatalomátvétele után, Koroibos archónsága alatt, Kr. e. 306/5-ben.³⁸ Timosthenés Karystos városában Athén *proxenos* volt, az érkezőknek saját vagyonából segített.³⁹ Mindemellett „a háborúban, amelyet Athén Antipatrosszal szemben vívott a hellének szabadságáért”⁴⁰ *synedros*ként érkezett a lamiai táborba, ahol szavaival és tetteivel segítette a helléneket. Osborne kiemeli, hogy Diodóros leírása alapján Karystos volt az egyetlen város, amely Euboia szigetéről csatlakozott Athénhoz.⁴¹ A szolgálat mellett saját vagyonából bőségesen adományozott.⁴² Végül „mikor Kassandros Attika ellen sereget vezetett, segített a népnek...”.⁴³ Jutalmából egyedül egy 1000 *drachm*ás koszorú adományozása maradt fenn. Az

³⁴ Wallace 2014, 603.

³⁵ Chaniotis 2018, 36.; Wallace 2014, 612.

³⁶ Wallace 2014, 628.

³⁷ Euphrón nagyapjával kapcsolatban, aki úgyszintén a sikyóni elit tagja volt Osborne 1982, 107.; a gyermekek athéni politikába való bevonásáról Osborne 1983, 150.

³⁸ Osborne 1981, 112.

³⁹ IG II² 467, 4.; 18-21.

⁴⁰ IG II² 467, 6-8.

⁴¹ Osborne 1982, 112.; Diod. 18. 11. 2.

⁴² IG II² 467, 14.

⁴³ IG II² 467, 22-23.

utolsó kiolvasható betűkből és unokájának *sitésis*ből (államilag finanszírozott ingyenes étkezés) való részesedéséből Osborne arra következtetett, hogy Timosthenés polgárjogban részesült.⁴⁴ Walbank vitatkozik a betűk olvashatóságával, azonban Osborne prozopográfiai megállapításait megerősíti.⁴⁵ Osborne kutatásai alapján kijelenthető, hogy Timosthenés nagyapja Karystos kincstárnoka volt Kr. e. 364/3-ban. Feltételezhetően a polgárjogot és a *sitésist* pedig unokája erősítette meg Kr. e. 229/8-ban.⁴⁶ Euphrón kitüntetésével összehasonlítva érdemes kiemelni, hogy a hosszú, demokráciáért való küzdelem helyett egyszerűen a szabadság fogalma kerül elő a szövegben. Mindemellett pontosan meg vannak nevezve azon makedón hadvezérek, akik ellen az athéni népnek küzdenie kellett. Kassandros és Antipatros nevei szerepelnek általában a feliratokon, akikkel Démétrios Poliorkétész több háborút is vívott és a feliratok felállításának idején is éppen hadban állt a még élő Kassandrosszal. A határozatot indítványozó Diotimosról nem tudunk semmit, családja azonban évtizedek óta a város befolyásos demokratái közé sorolható volt.⁴⁷

A korszak kitüntetettjei között szerepel athéni polgár is. Smikythiónt, egy *peripolarchost* (járőröző egység parancsnokát) kitüntettek Eleusisban, mivel „tett érte..., hogy elegendő helyőrség érkezzen Eleusisba”.⁴⁸ A hadi eseményt, amely Eleusist veszélyeztette nehéz pontosan meghatározni. Pausanias említ egy Eleusist ért támadást, amellyel szemben Olympiodóros lépett fel.⁴⁹ A felirat konkrét összecsapást azonban nem említ. Eleusisban nagy valószínűséggel azért tartózkodhatott a *peripolarchos*, ugyanis a város az *ephébosok* egyik helyőrségi szállása volt.⁵⁰ A fiatalok mellett más helyőrség is tartózkodott Eleusisban,⁵¹ a felirat pedig minden bizonnyal nem az *ephébosokra* utal, amikor *stratiótait* említ. A *phroura* (helyőrség) szó azonban a feliraton nem szerepel, egyedül a számunkra későbbiekben is fontos *phylaké*. A *peripolarchos* jutalma segítségével egy ismeretlen értékű arany koszorú,⁵² valamint

⁴⁴ Osborne 1982, 117.; IG II² 467, 28. sorában ennyit olvashatunk: [X δ]ραχμῶ[ν· εἶναι δὲ Τι]μ[οσθένης].

⁴⁵ Walbank 1983, 205.

⁴⁶ Osborne 1982, 116-117; IG II³, I 1135, 12-17. tartalmazza azt is, hogy törvénybe van iktatva a szabadságért harcolók megjutalmazása. Az általam vizsgált időszakban ennek a törvénynek még nem találtam nyomát.

⁴⁷ Tracy 2000, 229.

⁴⁸ IG II² 1193, 8-9.

⁴⁹ Paus. 1. 26. 3.; A szövegrész értelmezését illetően keletkezett vitáról v.ö. Habicht 1997, 75.

⁵⁰ Habicht 1997, 16.

⁵¹ Chaniotis 2005, 88-89.

⁵² IG II² 1193, 12-13.

a Dionysia alkalmával egy külön ülőhely volt.⁵³ Smikythión jutalmazásában különleges, hogy nem köthető pénzbeli segítséghez.

Az eddigi feliratokon a katonák mindannyian kitüntetettek voltak. A következő felirat határozatát azonban ők maguk indítványozták. Kr. e. 300/299-ben az athéni lovasok *stélét* állítottak a *tamiasok* (kincstárnokok) tiszteletére. Az állami megbízottakat a lovasok azért dicsérik meg, mivel a *sitost* (élelmiszerellátást) biztosítottak számukra, illetve lovaik számára.⁵⁴ Bugh röviden említi a határozatot és úgy véli, hogy az állami ügyintézők beavatkozása a *sitos* megszerzésébe nem mondható állandó jelenségnek.⁵⁵ Oliver megerősíti, hogy a lovak élelmezését az állam vállalta, viszont a nehéz gazdasági körülmények közepette a *tamiasok*nak be kellett avatkozniuk, hogy a lovasok valóban megkaphassák a *sitost*.⁵⁶ Mindemellett megjegyzi, hogy egy évvel később Lysimachos, a Hellástól északra élő trákok királya (aki a korábbi vezetőjéhez hasonlóan *diadochos* volt) 10 000 *medimnos* gabonát adományozott az athéni népnek.⁵⁷

Felmerülhet a kérdés, hogy a gazdasági nehézségek közepette minek köszönhatték az athéni lovasok a kincstárnokok különleges beavatkozását. A Kr. e. 4. század végén az athéni lovasság száma nagyjából 200 fő lehetett, csak Kr. e. 282/1-ben duzzasztották fel az állományt 300-ra.⁵⁸ A lovas katonák többségében régi tradíciókkal rendelkező családokból kerültek ki, mindannyian az elit tagjai voltak.⁵⁹ Oliver kijelenti, hogy az athéni elit egyre kevesebb adományozáson vett részt, legfőbb állami szolgálatuk katonai jellegű volt, amelyen belül a legnagyobb anyagi terhekkel a lovas hadviselés járt.⁶⁰ Amennyiben több forrással rendelkeztek katonai képviselőikre, akkor miért volt szükségük a lovak ingyenes ellátásra? Kettő lehetőséget tartok elképzelhetőnek. Meglehet, hogy a lovasok rendelkeztek a kellő forrásokkal, azonban jelentős szolgálataikért viszonzásul igényelték a generációk óta járó kiváltságaik megerősítését. A másik lehetőség az, hogy az éhínség miatt az ellátmány vagy jelentős

⁵³ IG II² 1193, 21.

⁵⁴ IG II² 1264, 6.

⁵⁵ Bugh 1988, 61.

⁵⁶ Oliver 2006, 112.

⁵⁷ Oliver 2006, 112.; mindezt Philippidésen keresztül tette meg, akinek kitüntetési határozatához lásd IG II² 657, 11-14.

⁵⁸ Bugh 1988, 185.

⁵⁹ Bugh 1988, 186.

⁶⁰ Oliver 2006, 122.

mértékben megdrágult, vagy elérhetetlenné vált állami segítség nélkül. A két opció természetesen nem zárja ki egymást.

Ugyanebben az időszakban történt egy különleges esemény, amelynek következtében az athéni lovasok presztízse megnövekedhetett. Kr. e. 304-ben Kassandros közvetlenül megostromolta Athént, lovasságát Pleistarchos nevű testvérére bízta. A makedón sereg betört a városba, azonban az athéni lovasok a városon belül egy lovasrohammal felülkerekedtek rajtuk.⁶¹ Bugh úgy véli, hogy ostrom helyett a csatára Démétrios Kassandros elleni hadjárata során került sor Kr. e. 303-ban.⁶² Az összeütközés után mindenesetre egy emlékművet állítottak a *Stoa Poikilé* közelében elhelyezkedő kapunál. Az események után nagyjából öt évvel később könnyen meglehet, hogy a lovaskatonáknak megadott *sitos*hoz katonai cselekedeteik is hozzájárultak. Ezt a hőstettet kivéve a lovasok feladata vélhetően a város birtokában lévő bányák, partok, szigetek ellenőrzése lehetett.⁶³

A kitüntetési határozatok mellett egy fogadalmi ajándékon is szerepelnek lovas katonák. A feliraton 21 lovas katona jelenik meg, akik *hipparchos*sukkal közösen Salamison áldoztak a szigetet megtestesítő nimfának. A szöveg végén olvashatjuk, hogy a salamisi nép Theogenést, a lovasok parancsnokát kitüntette. A lovasok prozopográfiáját Bugh már elvégezte. Theogenésnek fia *phylarchos*ként szolgált a Kr. e. 280-as években.⁶⁴ Több lovas is van, akik esetében feltételezhető, hogy családtagok. Nikias, Euktaios fia, valamint Euktaios, Nikias fia Xypetéből az egyik azonosítható páros.⁶⁵ A másik Charamantidés, Sóklés fia és Sóklés, Aleximachos fia Euonymonból.⁶⁶ Bugh unokatestvéreknek véli őket, véleményem szerint azonban nem szabad kizárni annak a lehetőségét, hogy két apa-fia párossal állunk szemben.⁶⁷ A már korábban említett ilioni Nikandros és ephesosi Polyzélos is idősebb korban vehetett részt a négyéves háborúban.⁶⁸ Phileas, Dioklés fia Elaiousból is feltételezhetőleg rokona egy másik

⁶¹ Habicht 1997, 75.; Paus. 1. 15. 1.

⁶² Bugh 1988, 175.; Bugh említ egy másik feliratot is, IG II² 2971, azonban I. Eleusis 195-ben már Kr. e. 240 körülre datálják, nyelvezete alapján minden bizonnyal későbbi felirat.

⁶³ Bugh 1988, 190.

⁶⁴ Bugh 1988, 181.

⁶⁵ IG II² 1955, 5; 20.

⁶⁶ IG II² 1955, 9; 22.

⁶⁷ Bugh 1988, 181.

⁶⁸ A két *metoikos* Kr. e. 347-től fizette az *eisphorát* v.ö. Adak 1999, 111.

feliraton szereplő Dioklésnek, aki a Kr. e. 330-as években *triérarchos* (egy hadihajó felszerelését vállaló akár polgári személy) volt.⁶⁹

Bugh úgy véli, hogy a lovasok *démosai* többségében Athénon belül közel voltak Salamishoz, így nagy eséllyel a szigethez közel lakóknak kellett ott állomásozniuk.⁷⁰ Taylor bővíti a Salamishoz köthető katonák listáját a feliraton belül, azonban Bugh *démosokkal* kapcsolatos megjegyzését vitatja.⁷¹ A feliraton mindenesetre a lovasok együtt szerepelnek hovatartozásuktól függetlenül, az ugyanolyan *démosból* származók nem egymás után helyezkednek el a szövegben. Az bizonyos, hogy az azonosított katonák mind az elit tagjai voltak, valamint, hogy családi tradícióik meghatározó része volt a lovas szolgálat.⁷² Kutatásom szempontjából a legfontosabb az, hogy a feliraton keresztül megfigyelhetjük egyetlen lovas egységnek belső szolidaritását és közös szereplését a nép által megkoszorúzott tisztjükkal.

Egy másik fogadalmi ajándékon Athén polgárságának gyalogosai tűnnek fel Kr. e. 306/5-ből. Mindössze annyit tudhatnánk meg a feliratból, hogy a katonáknak mi a neve, hogy Charias *stratégos* alatt szolgáltak és hogy a nép megkoszorúzta mindannyiukat.⁷³ Bayliss azonban pontosan meghatározta a kapcsolatot a felirat és egy átoktábla között. Mindkét forráson szerepel Oineidész, Apollodóros fia Eroiadaiból. Mellette feltűnik Pistodóros, aki vélhetően Oineidész testvére volt.⁷⁴ Chariast *stratégos epi tou Peiraieósként* azonosítja, akit később Lacharész, a zsoldosok *stratégosa* végzett ki. Ezen *stratégos* a Mounychia-dombért és magáért a Pireusért volt felelős a *stratégos epi tei Aktei* mellett.⁷⁵ Bayliss a két forrás alapján úgy véli, hogy Kr. e. 307 környékén jöhetett létre egy külön katonai egység, amelyet *Peiraikoinak* neveztek. Ez a csapat Kr. e. 300 körül Lacharésszel szemben Mounychia erődjét megtartotta, majd Démétrios Poliorkétész Kr. e. 295-ös megérkezése után rövid kooperációt követően a király ellenük fordult.⁷⁶

⁶⁹ IG II² 1624, 63-64.; Az összes hellenisztikus lovas prozopográfiájához lásd Bugh 1988, 233-262.

⁷⁰ Bugh 1988, 213.

⁷¹ Taylor 1997. online nem elérhető; SEG 47-181. Salamis. Dedication and catalogue of hippeis, ca. 320. B.C.

⁷² Bugh 1988, 181.

⁷³ IG II² 1954

⁷⁴ Bayliss 2003, 135.; az átokfelirathoz lásd DTA 55.

⁷⁵ Bayliss 2003, 134.

⁷⁶ Bayliss 2003, 140.; az együttműködést megerősíti Lund 1992, 93.

Számunkra a felirat felfedi, hogy adott katonai egységekben akár tíz évig is szolgálhatott egy gyalogos katona, mint Oineidész. A pireusi katonák mindemellett felajánlásukban megemlést tettek, hogy a nép mindannyiukat kitüntette, avagy a fogadalmi ajándékokon láthatjuk a jó viszony jeleit, ahogyan korábban a lovasok parancsnokának esetében is megfigyeltük. A katonák az átoktábla alapján sok különböző *démosz*ból származtak, mégis egy közös felajánlást tettek az isteneknek. Ez ismételten belső szolidaritást mutathat az athéni polgári gyalogság köreiben. A felirat keletkezésének idejében még nem bizonyos, hogy a katonák valódi hadi tettet hajtottak végre, az átoktábla létrejöttékor azonban már Athén belháborúinak aktív résztvevőivé váltak.

A konfliktus másik oldalába két lista enged betekintést. Az egyikben több mint száz,⁷⁷ míg a másikon húsz zsoldosnak a neve szerepel.⁷⁸ Habicht úgy véli, hogy a katonák Lacharész seregében szolgálhattak, amikor az Athénban *tyrannisra* tört. A zsarnokság datálásában bizonyos munkákban Kr. e. 296/5-öt említene,⁷⁹ azonban valószínűbbnek tartom Habicht érvelését, amelyet később Bayliss is használ a két felirat kutatásában.⁸⁰ A datálást legfőképpen az segítette elő, hogy két név mindkét feliraton szerepel.⁸¹ Az első feliraton több katona van felsorolva egymás után ugyanarról a területről, míg a másodikon a nevük után egyesével szerepel származási helyük. Az előbbi feliraton az első 46 név előtti rész hiányos, az azonban a szöveg többi része alapján bizonyos, hogy mindannyian ugyanarról a területről származtak. A szakirodalomban egyetértés uralkodik arról, hogy ezek trák személyek voltak.⁸²

Különleges forrást jelent számunkra ez a két felirat, ugyanis az általam vizsgált időszakból név szerint más helyről nem ismerünk zsoldos katonákat. A lista jellege tisztázatlan, Bayliss szerint van rá esély, hogy ezen katonákat kitüntette a nép és ezért lett felsorolva nevük.⁸³ A feliratok eleje azonban mindkét esetben hiányos, így nem lehet megállapítani, hogy valójában

⁷⁷ IG II² 1956

⁷⁸ IG II² 1957 Több, mint húsz név szerepel a listán, azonban a többi névből érdemleges információ nem kivehető.

⁷⁹ Lund 1992, 92.

⁸⁰ Habicht 1997, 82-83.; Bayliss 2004, 90.

⁸¹ Dión Lokrisból IG II² 1956, 199. és IG II² 1956, 7. (az utóbbit Bayliss 2003, 85. egészíti ki); Pyrros Lokrisból IG II² 1956, 202. és IG II² 1957, 11.

⁸² Habicht 1997, 84.; Gauthier 2001, 182. Kételkedéssel beszámol V. J. Rosivach felvetéséről, mely szerint ezek felszabadított trák rabszolgák, azonban más ezen véleményt nem osztotta, így saját kutatásom is szabad emberekként fogja kezelni őket.

⁸³ Bayliss 2003, 87.

milyen típusba oszthatók be. A feliratok datálása megtörtént, azonban a zsoldosok származási helyének összevetésére, valamint a trákok különösen nagy számának magyarázatára még nem került sor. Minderre a továbbiakban megpróbálok majd választ adni.

A katonák egymás közötti viszonya

Láthattuk, hogy hogyan jelennek meg a katonák a feliratokon keresztül. Belső viszonyaik vizsgálatában először arra a kérdésre keresem a választ, hogy pontosan milyen alakulatok jelennek meg a vizsgált forrásokban, illetve, hogy az egységek reprezentációja megfelel-e a valóságnak vélhető arányoknak. Diodóros beszámol az athéni lovasság méretéről a lamiai háború során, őket ötszáz főre becsüli.⁸⁴ A hellén koalíciós erők veresége után azonban a létszámuk kétszáz főre esett vissza.⁸⁵ Az athéni lovasokat két feliraton keresztül ismerhettük meg, melyek közül az egyikben 22 lovas neve szerepel olvashatóan.⁸⁶ A szigetekre küldött lovasok Bugh szerint valószínűleg nem a kétszáz városi lovas mellé lettek toborozva, hanem a már fenntartott katonák köreiből kerültek ki, így létszámuk radikális változásával nem kell kalkulálni.⁸⁷ A Kr. e. 320 körül szolgáló lovas katonáknak az egytizedét név szerint ismerjük.

Az athéni gyalogság esetében az arányok rosszabbak. A lamiai háborúba Athén városa ötezer gyalogost küldött. A szakirodalom nem próbálja felbecsülni, hogy valójában hány katona szolgálhatott az athéni gyalogságban a korai hellenisztikus időszakban, így én is csak egy megközelítőleges javaslatot fogok tenni, hogy létrejöjjön egy viszonyítási alap a többi katonai alakulattal. Amennyiben Lamia után ugyanolyan arányban csökkent a gyalogság, mint a lovasság, akkor kétezer katonával számolhatunk, ugyanis Leósthénész seregébe Athén ötezer embert küldött.⁸⁸ A lovasságot békeidőben is folyamatos járőrözésre használták, a gyalogosoknál ez közzismerten az *ephébosok* feladata volt.⁸⁹ A vizsgált időszakban azonban Athén részt vett a négyéves háborúban, valamint többször ostrom alatt is állt, így a gyalogság száma véleményem szerint ezer fő alá a legrosszabb esetben sem csökkenhetett. Ebben az esetben az athéni gyalogosok tízszer annyian lehettek, mint a lovasok, név szerint azonban

⁸⁴ Diod. 18. 11. 3.

⁸⁵ Bugh 1988, 185.

⁸⁶ IG II² 1955

⁸⁷ Bugh 1988, 218.

⁸⁸ Diod. 18. 11. 3.

⁸⁹ Bugh 1988, 190.

legjobb esetben is néhány fővel kevesebbet ismerünk.⁹⁰ Összességében a polgári gyalogságnak maximum az egy századának tudjuk a nevét, amennyiben irreálisan azt feltételeznénk, hogy harminc éven keresztül folyamatosan ugyanaz az ezer ember szolgált a város seregében.

A zsoldosok név szerinti felbukkanása egyedül Lacharés *tyrannis*ának köszönhető. Ebből az időszakból nem maradt fenn zsoldos katonák által elfogadott határozat, amely később jellemző volt az Athén határát őrző erődökben.⁹¹ A két listából 125 ember nevét ismerjük.⁹² Az Athénban szolgáló zsoldosok nevét még nehezebb lenne felbecsülni, így mindössze néhány tényezőt sorolok fel, amelyek befolyásolhatták a város zsoldosseregének méretét. A lamiai háborúban Athén kétezer zsoldost küldött Leósthénész segítségére.⁹³ Amikor Lacharés átvette a hatalmat, akkor a zsoldosok vezetőjének pozícióját töltötte be.⁹⁴ Nem tudjuk pontosan, hogy milyen sereggel vitte véghez Lacharés puccsát, Pausanias mindössze annyit ír, hogy Kassandros javaslatára történt.⁹⁵ Lacharés mindemellett vállalta az ostromot Démétrios Poliorkétész ellen. Bár biztosan nem megállapítható, mégis feltételezhető, hogy létszámuk tekintélyes, akár több ezres is volt.

Kijelenthető, hogy a lovasság létszámát tekintve felül volt reprezentálva az athéni feliratos anyagban. A zsoldosok mindössze egy nekik kedvező politikai eseménynek köszönhették, hogy egyáltalán megjelentek a feliratokon. A leginkább alul reprezentált katonai egység a korszakban egyértelműen az athéni polgári gyalogság volt. A szárazföldi csapatokból a tüzérségről is esik említés, azonban nem közvetlenül.⁹⁶ A tengeren szolgálókkal kutatásom során elhanyagolható mértékben találkoztam, feltérképezésük behatóbb vizsgálatot igényelne.

A reprezentációs arányok mellett más jelenségek is árulkodnak a különböző alakulatok katonai hierarchián belül elfoglalt helyéről. Az athéni elittel a sorai közt a lovasság kis létszáma ellenére is feliratot állított az élelmezésben segédkező tisztviselőknek. Ebből az időszakból nem találtam más katonák által hozott határozatot, azonban mélyrehatóbb kutatást igényelne a

⁹⁰ IG II² 1954, 13 fő; IG II² 505, 2 fő; IG II² 553, kérdéses 1 fő; IG II² 1193, 1 fő, amennyiben a *peripolarchost* gyalogos katonának számítjuk.

⁹¹ Néhány példa: Pouilloux, Forteresse de Rhamnonte 4; 7; 11; 16.

⁹² IG II² 1956, 106 és IG II² 1957, 21 nevet tartalmaz, ezekből 2 egyezik.

⁹³ Diod. 18. 11. 3.; Leósthénész még maga is nyolcezer éppen munkaadó nélküli zsoldost bérelt fel Diod. 17. 111. 1-2.

⁹⁴ Bayliss 2003, 131.; P. Oxy. 2082. papirusz leletből lehet tudni, hogy a zsoldosok parancsnoka volt

⁹⁵ Paus. 1. 25. 7.

⁹⁶ IG II² 554 mellett IG II² 1487 tartalmazza egy leltáron keresztül az athéni katapultokat, a tüzérekről azonban nem esik említés.

kérdés, hogy ezt különleges jelenségnek lehet-e mondani. Salamis szigetén az ott tartózkodó lovasok együtt ajánlottak fel áldozatot az isteneknek. Konkrét csatában nyújtott teljesítményről egyedül az ő esetükben tudunk, amikor hősieken visszaverték Kassandros lovasságát a négyéves háború során.⁹⁷ Ennek a magyarázatára három opciót látok. Lehetséges, hogy egyszerűen a többi alakulat helytállásairól nem maradt számunkra fenn forrás. Elképzelhető, hogy az elit ezen a példán keresztül szeretne volna láthatóvá tenni erényeit. Az sem elvetendő, hogy egyszerűen egy ténylegesen komoly katonai tett volt egy *diadochos* lovasságának legyőzése.⁹⁸ A három felvetés nem zárja ki egymást. A bátor kézitusa mellett a Salamison áldozók egy feliraton együtt szerepeltek parancsnokukkal, amelyre egyetlen másik egységnél sincs példa. A későbbi időszakok vizsgálatában is fontos megközelítés lehet, hogy vajon az adott katonai alakulat saját parancsnokával együtt szerepel-e feliratokon, avagy valamiféle távolságtartást tudunk megfigyelni más katonák és tisztjeik között.

Láthattuk, hogy a gyalogosok név szerint kevesebben ismertek, mint a lovasok, pedig szám szerint többen voltak. Ezt több tényező is ellensúlyozhatja. Hypereidész halotti beszédében nem tesz különbséget a lovasság és gyalogság között, mindannyian *politészek*.⁹⁹ Míg a lovasság egyik fogadalmi ajándéka Salamis szigetén található, csatájuk emléke pedig az Agora közelében, addig Nikandros és Polyzélos, két *metoikos* gyalogos kitüntetése az Akropolison foglalt helyet.¹⁰⁰ Mindemellett az összes ismert gyalogos a feliratok felállításának idején meg lett koszorúzva a nép által.¹⁰¹ Így úgy vélem, hogy nem szabad túlzó kijelentést tenni azzal kapcsolatban, hogy a lovasság a katonai alakulatok közül meghatározóan kiemelkedett volna.

Chaniotis úgy véli, hogy krízisek idején a társadalmon belül betöltött szerepek merevebbé válnak, minden tagjának a szokások által meghatározott feladatát kell betöltenie. A vészidők komoly változásokat is hozhattak, mint a városért harcoló rabszolgák felszabadítását.¹⁰² A korai hellenisztikus kori Athén katonái úgy tűnik, hogy ebben a válságban alakulatonként összezártak, gyalogos és lovas katona ugyanis nem szerepelt közösen feliraton. Ez nem feltétlenül csapatok közötti ellentétet, hanem inkább az egységeken belüli szolidaritást

⁹⁷ Paus. 1. 15. 1.

⁹⁸ A makedón lovasság közismerten kimagasló volt a korszakban az athéni lovassággal ellentétben. Ebben az esetben azonban igazolásra szorulna, hogy Kassandros seregében makedón lovasok harcoltak.

⁹⁹ Hyp. Epit. 16.

¹⁰⁰ IG II² 505, 61-62.

¹⁰¹ IG II² 505; IG II² 1193; IG II² 1954

¹⁰² Chaniotis 2005, 245.

fejezhette ki.¹⁰³ Más esetben megtehették volna, hogy minden athéni, aki adott helyen szolgál, együtt szerepel a többiekkel, ahogyan Hypereidész is mindannyiukat *politész*nek nevezi. Az epigráfiai források alapján azonban ez nem figyelhető meg. Úgy vélem, hogy későbbi kutatások során megválaszolható lesz az, hogy a *diadochosi* háborúk folytatódásával, majd a hellenisztikus birodalmak megszilárdulásával párhuzamosan hogyan változott az athéni polgárság viszonya ahhoz, hogy katonai alakulatuk, avagy városi hovatartozásuk alapján akartak-e szerepelni a feliratokon.

Az athéni, avagy nem athéni polgárként való megjelenés mellett a katonák fogadalmi ajándékainak esetében egy újabb kérdés merülhet fel: fontos, hogy melyik *démosz*hoz tartozónak tüntették fel magukat a katonák? Ahogyan korábban kifejtettem, a lovasság esetében a *démosz*ok Salamishoz való közelsége és ennek okai vitatottak.¹⁰⁴ A feliraton szereplő katonák legalább 13 különböző *démosz*ból származtak, kevesen érkeztek ugyanazon helyről.¹⁰⁵ Akik mégis ugyanonnan vonultak be, azoknak a nevei nem *démosz*onként követik egymást. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy az elitet képző *hippeus*ok körében nagyobb jelentősége volt az alakulathoz, esetlegesen a vagyonos réteghez való tartozásnak, hiszen tisztjükkel együtt állítottak feliratot. A pireusi katonák esetében úgyszintén hasonló jelenséget figyelhetünk meg: az őket elátkozó tábla alapján több különböző *démosz*ból származtak a Lacharész ellen harcoló pireusiak.¹⁰⁶ Whitehead megállapítja, hogy az azonos *démosz*ból származó katonák általában előbb együtt gyűltek össze és közösen vonultak az athéni seregbe és azután is törekedtek arra, hogy együtt maradjanak.¹⁰⁷ Természetesen nem kizárható az, hogy a feliratokon szereplő, azonos *démosz*okból származó katonák egymással közelebbi viszonyt ápoltak, azonban az általam vizsgált feliratos anyagban nincs kiemelve ezen jelenség.

A zsoldos katonák esetében többnyire más jellegű kérdések merülnek fel. Először fontos kiemelni, hogy ők sem szerepelnek más katonai egységekkel közösen. Felirataikban a legfeltűnőbb az, hogy számtalan térségből sereglettek össze. A 125 emberből több mint 25 Kisázsziából (Aspendos, Erythrai, Karia, Sidé, Lykia, Priéné, Kolophón, Milétos) és az ión szigetvilágból (Lémnos, Méthymna, Mytiléné, Samothraké, Rhodos), körülbelül 50

¹⁰³ Chaniotis 2005, 94.

¹⁰⁴ lásd ⁶⁵

¹⁰⁵ IG II² 1955

¹⁰⁶ Bayliss 2003, 133.; IG II² 1954

¹⁰⁷ Whitehead 1986, 225.

Thrakiaából, 50-nél több pedig Hellasból (Thettalia, Lokris, Leukas, Karystos, Achaia, Kassandreia) érkezett.¹⁰⁸ Bizonyos katonák egyedül, míg például Mytilénéből 4-en is együtt szerepelnek az egyik feliraton. Gyakori eset, hogy egyetlen ember felsorolásánál is többes számot használ a felirat a származási hely megjelölésére.¹⁰⁹ Számunkra ismeretlen okokból egyes területek zsoldosai néhol nem egymás után következnek a felsorolásban.¹¹⁰ Lehetséges, hogy az egyező származási hellyel rendelkező katonák, akik egymás után szerepelnek a feliraton kisebb közösségeket (*koina*) formáltak az alakulaton belül.¹¹¹ Mindezen problémákat és felvetéseket azonban nehezen lehet megfelelően alátámasztani, mivel a felirat jellegét, teljes szövegét nem ismerjük.

A számos kis létszámú csoport mellett az egyik felirat első 46 nevét a szakirodalom tráknak azonosította.¹¹² Nagy arányú jelenlétükre eddig nem született magyarázat. A Kis-ázsiai, valamint hellén zsoldosok származási területei gyakran cseréltek gazdát a *diadochosok* között,¹¹³ így nehéz megmondani, hogy milyen uralkodó birodalmából érkeztek. Lysimachos azonban Kr. e. 323-tól felügyelte a trák vidéket egészen a Kr. e. 281-es kouroupedioni csatáig, ezért minden bizonnyal az ő királyságának területéről kerültek ki a feliraton említett zsoldosok. Lund Lysimachosról szóló monográfiájában úgy véli, hogy ameddig Lacharés *tyrannis*ának bukása után a trák király udvarába nem menekült, addig nincsen elegendő bizonyíték arra, hogy Lysimachos beleszólt volna az athéni belpolitikába.¹¹⁴ Azzal érvel, hogy mivel Kassandros (Makedónia ura) volt Lacharés legfőbb támogatója, ezért Lysimachos tartózkodott a makedón király érdekszférájától.¹¹⁵ Egy később keletkezett feliratból megtudhatjuk, hogy Philippidésen keresztül Lysimachos a Panathénaiára szánt ajándékok mellett 10 000 *medimnos* gabonát juttatott Athénnek Kr. e. 299/98-ban, Lacharés uralmának idején.¹¹⁶ Mindemellett a király a

¹⁰⁸ IG II² 1956; IG II² 1957. Az összes terület- és helységnevet nem soroltam fel.

¹⁰⁹ Egy példa: IG II² 1956, 80. a *Kyzikénoit* egyedül Diophanés követi.

¹¹⁰ Például IG II² 1956, 60., majd 79., végül 166-167. is mind karystosiak.

¹¹¹ Chaniotis 2005, 95.

¹¹² IG II² 1956, 1-46.; Habicht 1997, 84.

¹¹³ Csak Kr. e. 301-ben például három uralkodó osztozott Kis-Ázsián: Démétrios Poliorkétész, Lysimachos és Seleukos. Chaniotis 2018. 43.

¹¹⁴ Lund 1992, 97.

¹¹⁵ Lund 1992, 92.; Paus. 1. 25. 7. Annyit említ, hogy Lacharés Kassandros biztatására lett tört *tyrannis*ra. Azóta vitatja Kassandros befolyását Paschidis 2008, 128.

¹¹⁶ IG II² 657, 10-16. Philippidésről bővebben lásd: Paschidis 2008, 118.

költőn keresztül rendezte az ipsosi csatában elesettek temetését, valamint a foglyok hazajuttatását.¹¹⁷ Lund szerint ez Lysimachos kezdeti tapogatódzásának tekinthető, ami azonban nem sértette Kassandros befolyását.¹¹⁸

Véleményem szerint Lund álláspontja Lysimachos athéni politikájával kapcsolatban a zsoldosok listájának ismeretében újragondolást érdemel. A korábban felsorolt segédkezései, mint a foglyok kiszabadítása, valamint a gabonaszállítmányok valóban tartózkodóbb mozdulatoknak tűnhetnek. Az anyagi segítség mellett azonban egy kiemelkedő létszámú trák kontingens jelenléte Lysimachos korábban felvázoltnál közvetlenebb befolyásának bizonyítékai lehetnek. Mindennek alapján lehetséges, hogy Boiótiában töltött ideje után Lacharés Lysimachoshoz komolyabb kapcsolatok alapján menekült el.¹¹⁹

Az athéni hadsereg alakulatain belül belső szolidaritás volt jelen, amelyet a feliratokon keresztül ismerhettünk meg. A polgári gyalogság nem szerepelt együtt a lovassággal, a zsoldosokkal is külön feliraton találkoztunk. Úgy tűnik, hogy az athéni katonák az epigráfiai forrásokon keresztül, bár minden feliraton feltüntették, mégsem emelték ki különösebben *démosok*hoz való hovatartozásukat. A katonai egységek közötti viszony megértésében tovább segíthet a civilek és fegyveresek viszonyának feltérképezése is.

Civilek és katonák közötti viszony

A polgári lakosság és a katonaság viszonyának elemzésében két kérdésből indulok ki. Mit tekintett az athéni nép jutalomra méltónak? Erre a kitüntetési határozatokon és az fogadalmi ajándékokon másodlagosan rögzített kitüntetésekön keresztül kaphatunk választ. Nehezebben feltérképezhető, hogy pontosan mit ítétek el a polgárok. Ennek a megválaszolására minden feldolgozott felirattípusból és néhány irodalmi forrásból fogom megvizsgálni bizonyos szavaknak a kontextusát, mint például a már korábban említett *phrou*ának és *phylaké*nek. Végül arra a kérdésre fogok kitérni, hogy amit a feliratokon keresztül látunk az valóban az egész népnek a véleménye és érdekképviselője, avagy csak a társadalom elitjének.

Láthattuk, hogy a polgári katonaság aktív résztvevője volt Athén konfliktusainak. Különböző társadalmi rétegekből származtak, egy dolog azonban gyakran közös volt közöttük: az athéni nép sokukat legalább egy koszorúval megjutalmazta.¹²⁰ Ez a polgári életben nem volt

¹¹⁷ IG II² 657, 16-25.

¹¹⁸ Lund 1992, 86.

¹¹⁹ Paus. 1. 25. 7.

¹²⁰ IG II² 1203, 13.; IG II² 1954, 3.

ritka jelenség, a kitüntetési határozatok többségén szerepel valamilyen koszorú. Egy olajfa koszorú azonban értékében szerényebb, mint a jutalmak, amelyeket bizonyos idegenek kaptak.¹²¹ Azt azonban fontos megjegyezni, hogy mindkét vizsgált felajánlásban kiemelték a feliratban, hogy a pireusi gyalogosok, valamint Theogenész meg lettek koszorúzva. Ez bizonyíthatja azt, hogy a koszorúzás nem egy jelentéktelen formalitás volt, a katonák valóban büszkéek lehettek arra, hogy a nép kitüntette őket.

Az egyetlen kivétel a megjutalmazottak között a Salamison szolgálatot teljesítő lovasság, ahol egyedül *hipparchos*ok, Theogenész kapott koszorút.¹²² Whitehead megfogalmazza, hogy a polgári és katonai elit szétvált, az utóbbiban a földbirtoklás és hagyományaik zárt körűvé tették közösségüket.¹²³ Bugh is hasonlóan vélekedik az *equestrian tradition* fogalmának használatával. Kiemeli azonban, hogy az ilyen hagyományokkal rendelkező családokból sem lett mindenki lovas.¹²⁴ A katonai elit potenciálisan távolságot tartott az athéni, illetve ebben az esetben a salamisai néppel. Lehetséges, hogy ezért kapott egyedül parancsnokuk jutalmat a néptől. Azt sem szabad elvetni, hogy ténylegesen valamilyen különleges cselekedetért tették Theogenész fejére a koszorút. Ezen belül akár a lovasai közötti *eutaxia* (fegyelem) fenntartásáért is megjutalmazhatták a helyi lakosok. Az *eutaxia* fogalma általában a zsoldosokkal, valamint az *ephébos*okkal kapcsolatban merült fel.¹²⁵ A civilek főként azért tüntették ki a zsoldostiszteket, mert megakadályozták embereik túlkapásait a polgári lakossággal szemben.¹²⁶ Amennyiben Theogenész és emberei esetében erről lenne szó, akkor egy ridegebb kapcsolatot feltételezhetnénk a lovasok és a helyiek között.

A polgári csapatoknál azt láthatjuk, hogy bár a gyakran kaptak koszorút, nagyobb jutalomban mégsem részesítették őket. Smikythiön, egy *peripolarchos* az egyetlen kivétel ez alól, aki *proedriával* (különleges ülőhellyel) lett kitüntetve.¹²⁷ Ő azonban nem Athénban, hanem annak egyik *démos*ában, Eleusisban nyerte el ezt a kiváltságot. A későbbi kutatások egyik fő célja lehet azt megválaszolni, hogy a korai hellenisztikus korban kívül milyen

¹²¹ Osborne 1981, 5.

¹²² IG II² 1955, 14-16.

¹²³ Whitehead 1986, 323.

¹²⁴ Bugh 1988, 186.

¹²⁵ Utóbbihoz egy korabeli példa: IG II² 478. 10.

¹²⁶ Chaniotis 2002, 104.; Chrysafis 2022, 102.

¹²⁷ IG II² 1193, 21.

jutalomban részesítette Athén saját katonáit. A vizsgált anyagból ugyanis úgy tűnik, hogy az athéni polgári katonák szolgálata nem volt elegendő indok arra, hogy komolyabb jutalmat kapjanak, illetve, hogy határozat alapján a koszorúzás mellett kőbe véssek nevüket.

A Kr. e. 323-mal kezdődő időszakban a feliraton kitüntetettek közül egyedül Smikythión volt athéni polgári katona. A legtöbb feliraton szereplő kitüntetett személy, még ha athéni polgár volt is, nem élt Athénban.¹²⁸ Ezeket a kitüntetetteket két csoportba osztottam be jogi státuszuk alapján: *metoikos* és *xenos*. Az előbbi csoportba ilioni Nikandros, ephesosi Polyzélos és phasélisi Euxenidés tartoznak. Az utóbbiban Neaiost, karystosi Timosthenést és sikyóni Euphrónt találhatjuk meg.

A vizsgált *metoikosok* Athénban éltek. Mindannyian jelentős vagyoni hozzájárulást tettek Athén ügyeiért, mint például egy 1000 *drachm*ás pénzadomány a lamiai háború idején,¹²⁹ vagy a város katapultjainak ínákkal való felszerelése.¹³⁰ A *xenosok*nak elnevezett csoporttól azonban az különbözteti meg őket, hogy nem kaptak polgárjogot. Jutalmaik az athéni polgárok kitüntetéseihez képest bőségesek. Bár Euxenidés felirata hiányos, mégis a két szöveg között bizonyos részletekben különbségeket figyelhetünk meg: Polyzélos és Nikandros *enktésis gés kai oikiast* (föld és ingatlanvásárlási jogot), míg Euxenidés csak *enktésis oikiast* (ingatlanvásárlási jogot) kapott. Ezen részletkérdéseket kivéve azonban hasonló a jutalmazásuknak a mértéke. Úgy tűnik, hogy a pusztán vagyonnal rendelkező idegenek Athénban a kitüntetések között polgárjogot kevésbé remélhettek, mint a másik csoport tagjai.

A *xenosok* mind más városállamokban éltek. Euphrón és Timosthenés esetében láthattuk, hogy mindketten saját városukban az elit tagjai voltak. Neaios családi háttere kétséges, azonban vélhetően Démétrios Poliorkétés körébe tartozhatott, ugyanis Osbrone szerint az általa vizsgált összes feliratban többnyire a státusszal rendelkező emberek kaptak polgárjogot.¹³¹ Tetteik nem alkotnak olyan hosszú listát, mint a *metoikosok* esetében, amennyiben mégis ez a helyzet, a propagandisztikus nyelvezetet fedezhetjük fel a szövegben az egyszerű felsorolás helyett.

¹²⁸ IG II² 448; IG II² 467; Az IG II² 553-mal kapcsolatban Osborne 1982, 197. úgy véli, hogy Neaios Athénban élhetett. Polyzélosszal és Nikandrosszal kapcsolatban azt feltételezi, hogy nem éltek Athénban, mert nem kaptak polgárjogot. Ebben azonban minden bizonnyal téved, hiszen végig fizették az *eisphorát*. Az érvelés így nem helytálló, tehát Neaios is kétséges, hogy Athénban élt-e.

¹²⁹ IG II² 505, 29-30.

¹³⁰ IG II² 554, 15-16.

¹³¹ Osborne 1982, 118.

A kitüntetettek mindannyian pénzügyileg, avagy politikailag tekintélyesen hozzájárultak Athén ügyeihez. Bár katonai cselekedeteik is fel vannak tüntetve, mégis úgy vélem, hogy ezeknek jelentősége elhanyagolható. A feliratokon változó, hogy mennyire feltűnő az aktuális politikai helyzetnek megfelelő nyelvezet, azonban sok helyen fellelhető. Euphrón esetében a demokráciáért folytatott hősi küzdelem kitüntetése a Kr. e. 318-as válságperiódusban lett köre vésve.¹³² A Démétrios uralma alatt jutalmazott személyek mindannyian olyan háborúkban jeleskedtek, amelyek Démétrios Poliorkétés aktuális, illetve korábbi ellenségei ellen zajlottak.¹³³ A Kr. e. 318-as időszakban a Polyperchónnal való szövetséget azonosították a szabadsággal, Démétrios Poliorkétés alatt is az *eleutheria* fogalma még használatos volt, a lamiai háborút pedig hellén háborúnak nevezték.¹³⁴ Láthatjuk, hogy a hadviseléssel kapcsolatos feliratok kitüntetettjeinek személyét meghatározta szolgálatuk jellege, mértéke, társadalmi befolyásuk, valamint, hogy illeszkedtek-e cselekedeteik az aktuális politikai viszonyokhoz.

Whitehead a *démosz*okkal kapcsolatban említi, hogy a kitüntetéseket kezdeményező gazdag családok tagjai általában saját maguk is ki lettek tüntetve más feliratokon.¹³⁵ A vizsgált anyagban a javaslok között feltűnt Diotimos és Euphilétos.¹³⁶ Bayliss athéni politikusokkal foglalkozó munkájában mindketten szerepelnek a már korábban említett Stratoklés és Démocharés mellett, mint demokratikus múlttal rendelkező politikusok.¹³⁷ Ők maguk azonban nem lettek kitüntetve katonai feliratokon. Felmerül a kérdés, hogy az athéni elit miért nem tüntette ki saját magát, mint az athéni hadi ügyek zászlóhordozóját. Két lehetőséget tartok reálisnak. Feltételezhető, hogy a felsorolt athéni politikusok jelentős szolgálatokat tettek a városnak, mégsem vettek részt az aktuálpolitikai helyzetben jutalmazható hadi eseményben. Ezt alátámaszthatja Whitehead és Bugh feltételezése, hogy az athéni katonáskodó elit nem volt egyenlő a civil ügyekben élen járókkal.¹³⁸ A katonai elit esetében tudunk a koszorúzásnál nagyobb jutalomról is, amely a Kassandros elleni csatájuknak domborműve.¹³⁹ Lehetséges az

¹³² Wallace 2014, 602.

¹³³ Nikandros és Polyzélos feliratán (IG II² 505) két háború nyert említést: a lamiai háborúban Antipatros ellen zajlott a háború, míg a négyéves háborúban Kassandrosszal hadakozott Démétrios Poliorkétés.

¹³⁴ IG II² 505, 17.

¹³⁵ Whitehead 1986, 237-238

¹³⁶ Előbbihez lásd IG II² 467; utóbbihoz: IG II² 448; IG II² 505

¹³⁷ Bayliss 2011, 103.

¹³⁸ Lásd ¹²²

¹³⁹ Paus. 1. 15. 1.

is, hogy a fennálló politikai környezetben inkább külföldiek kitüntetését tartotta célravezető módszernek az athéni elit. Tény, hogy Démétrios Poliorkétésnek számos embere jutalomban részesült.¹⁴⁰ Mindkét felvetésben szerepet játszik a külső hatalmak által teremtett új rendszer, amelyben Athén városának mozognia kellett. A hellenisztikus korban általános tendencia volt az elit térnyerése a városi politikában.¹⁴¹ Az általam vizsgált feliratokból azonban ezt legfeljebb a kitüntetési határozatok betérjesztőinél lehet megfigyelni, akiknek nevei ki voltak emelve.¹⁴²

Az átalakult politikai térben a feliratok egyes részleteiben megfigyelhetjük az athéni polgárság hozzáállását bizonyos negatívan megítélt változásokhoz. Athén kollektív emlékezetének a háborús vereségek mellett a legnagyobb csapás minden bizonnyal a város ellenőrzésére szolgáló *phroua* (helyőrség) létrehozása volt.¹⁴³ A sikyóni Euphrón felirata jól megvilágítja a város hozzáállásában a helyőrség megjelenése miatt kialakult változást. Az első határozatban még nem részletezték azt, hogy Euphrón Sikyónban a makedón helyőrség ellen fellázadt. A második határozat azonban már kiemeli, hogy sikeresen kiűzte a *phourát* városából.¹⁴⁴ A két felirat felállításának ideje között történt első alkalommal, hogy Athén idegen helyőrségnek adott otthont Pireusban. Mindez hatalmas felháborodást keltett még a makedónbarát politikusok körében is.¹⁴⁵ A szövegben található érzelmekkel teli részlet, amely kiemeli az *eleutheria* (szabadság) fogalmát jelzi, hogy a polgári lakosság, valamint a kitüntetést betérjesztő elit is markánsan kiállt a helyőrségek ellen.¹⁴⁶ Azt is láthattuk, hogy Smikythión esetében Eleusis hálás azért, hogy *phylakét* (védelmet, őrséget) küzdött ki a *démosnak*.¹⁴⁷ A két szó közti különbség így ebben az időszakban jól kivehető.

Chrysafis munkájában a helyőrségek jellegét és megítélését vizsgálja. Az általa alkalmazott kategorizálásban a *phylaké* pozitív, míg a *phroua* semleges tényezőként került felsorolásra.¹⁴⁸ Mint láthattuk a *phroua* Athén esetében nem jelenthetett kedvező, vagy akár

¹⁴⁰ Osborne 1982, 137. Pontos megfogalmazása szerint „*seemingly endless array of aides*”.

¹⁴¹ Chaniotis 2018, 139.

¹⁴² Tracy 2000, 230.

¹⁴³ Az athéni kulturális és kollektív emlékezetről lásd Chaniotis 2005, 215-216.; a két emlékezet közti különbségről és jellemzőikről alapvetően lásd Assmann 1992

¹⁴⁴ IG II² 448, 45-46.

¹⁴⁵ Wallace 2014, 607-608.

¹⁴⁶ IG II² 448

¹⁴⁷ IG II² 1193, 8.

¹⁴⁸ Chrysafis 2022, 95.

semleges fordulatot. A negatív tényezők közé úgy vélem, hogy legalább a korai hellenisztikus korban érdemes beilleszteni a kollektív emlékezetet, hiszen az meghatározó módon befolyásolhatta egy város hozzáállását egy külső hatalom általi megszálláshoz. Mindemellett a makedón katonaságot sem lehet még ebben az időszakban a semleges kategóriába sorolni, legalábbis a feliratos anyagban ekkor még nem tüntettek ki egyetlen külföldi helyőrségben állomásozó zsoldost sem.

A fizetett külföldi katonákról irodalmi és epigráfiai forrásaink is egyaránt keveset szólnak. Hypereidész mindössze annyit ír, hogy Leósthénész zsoldosokat toborzott.¹⁴⁹ A későbbiekben a hősi halottak között nem tesz említést a külföldi katonákról. Amikor Isokratész bírálja az athéniakat a fegyveres szolgálat mellőzéseért, akkor a zsoldosokat hazátlanoknak (*apolidas*), szökevényeknek (*automolous*), más galádságok miatt összeseregletteknek, illetve a nagyobb fizetésért árulásra hajlamos embereknek írja le.¹⁵⁰ Annak a ténye is sokat elárulhat számunkra, hogy egyedül a parancsnokuknak uralma alatt fedezhetünk fel zsoldosokat kiemelt szerepben feliratokon.¹⁵¹ Lacharész *tyrannisa* pedig nem volt népszerű, részben katonáinak kifizetésére használt eszköze miatt, amely az Akropolison az Athénének felajánlott pajzsok mellett az istennő szobrának meggyalázásával is járt.¹⁵² Így, bár nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak Athénnek, mégis aligha lehetett a zsoldosoknak pozitív megítélése a korszakban.

Megfigyelhettük, hogy a civil lakosság koszorúkkal jelezte elismerését polgártársaik irányába katonai szolgálatukért, nagyobb jutalmat azonban ritkán kaptak. A jelentősebb kitüntetésben részesedők többsége a *metoikos* vagy a *xenos* kategóriába sorolható. Míg az előbbi kiemelkedő anyagi juttatásainak fejében számos jogban részesedhetett, addig az utóbbi csoport politikai befolyásának köszönhetette polgárjogát, amelyben a *metoikosok* fáradozásaik ellenére nem részesültek. A kor Athénjének a legnagyobb csapás a vesztes csaták és az új makedón helyőrség lehettek. Megfigyelhető, hogy a *phroura* fogalma negatív jelentéstöbblettel rendelkezett, míg a *phylaké* a valódi nemes védelem elvét hordozta magában. A zsoldos katonák általában a szövegekben háttérbe szorultak, Isokratész pedig kifejezetten negatívan vélekedett róluk.

¹⁴⁹ Hyp. Epit. 11. A *stratiótés*, vagy *misthophoros* helyett a *xeniké* szót használja, feltételezhetően a *politikével* való ellentét kiemelésére. καὶ ξενικὴν μὲν δύναμιν συστησάμενος, τῆς δὲ πολιτικῆς ἡγεμῶν καταστάς

¹⁵⁰ Isok. Pac. 44. ἀνθρώπους τοὺς μὲν ἀπόλιδας τοὺς δ' αὐτομόλους τοὺς δ' ἐκ τῶν ἄλλων κακουργῶν συνερρηκῶτας, οἷς ὀπότεν τις διδῶ πλείω μισθόν, μετ' ἐκείνων ἐφ' ἡμᾶς ἀκολουθήσουσιν

¹⁵¹ IG II² 1956; IG II² 1957

¹⁵² Paus. 1. 25. 7.

Összegzés

Kutatásom során célom volt rávilágítani a kora hellénisztikus kori Athén hadseregének és polgárságának egyedi viszonyaira a kor városállamai, formálódó birodalmai között. Különleges szerepet töltött be a város, hiszen Nagy Sándor halála után azonnal felkelést indított a makedón uralom ellen, amelyben számára tragikus vereséget szenvedett, majd hadseregének és lakosságának egy idegen uralkodók által befolyásolt, viszályokkal teli világhoz kellett alkalmazkodnia. A feliratos anyagban a kitüntetési határozatok mellett a fogadalmi ajándékok és a zsoldoslisták is jól felhasználható forrásnak bizonyultak ezen változások megismerésében. Mindez annak köszönhető, hogy az athéni társadalom számos tagjának nézőpontját, illetve megítélését figyelhettük meg rajtuk keresztül az athéni polgári lovasságtól vagyonos idegeneken át az egyszerű zsoldosokig.

Láthattuk, hogy az athéni hadsereg milyen egységekből állt, valamint, hogy azokon belül belső szolidaritás alakult ki. A lovas katonák együtt hoztak határozatot, *démosuktól* függetlenül közösen szerepeltek egy fogadalmi ajándék feliratán, parancsnokukkal örökítették meg salamisi szolgálatukat. E mögött az elit reprezentációjának okai húzódnak. A polgári gyalogosok úgyszintén sok *démosból* gyűltek össze, majd a nekik nem tetsző *tyrannis* ellen fegyvert fogtak, végül pedig a várost felszabadító, az azt hatalmába vevő Démétrios Poliorkétésszel is szembeszálltak. Annak ellenére, hogy több ezren lehettek, mégis arányában közülük ismerjük a legkevesebb embert név szerint.

A katonai elit tagjai voltak a lovas katonák. Annak ellenére, hogy milyen kevesen voltak a korban, mégis név szerint egészen sokukat ismerjük. Egyedül az ő csatában nyújtott teljesítményüket ismerjük, amelyről egy domborművet is felállított a város. Mindennek ellenére nem lehet azt mondani, hogy egy teljesen egyoldalú reprezentációt figyelhetünk meg az athéni epigráfiai és irodalmi anyagban. Hypereidész a lovas és gyalogos katonákat halotti beszédükben egyszerűen polgároknak hívja. A helyiek a lovasok parancsnokát ugyanúgy megkoszorúzták, mint a Pireust őrző gyalogosokat. A kitüntetési határozatokban a betérjesztők neve ki volt emelve, így a helyi elit megmutathatta magát a feliratokon. A kitüntetettek azonban nem athéni polgárok, hanem külföldi segítők voltak. A katonai tettek mellett mindenütt megfigyelhetők pénzbeli juttatások. A *metoikosok* jelentős kiváltságokat kaptak, míg a politikai befolyással rendelkező idegenek rendszerint polgárjogban részesültek. A határozatok nyelvezetét az aktuálpolitika történései befolyásolták. A katonai cselekedetek végső soron Athén reprezentációs politikájának nem voltak előterében, mindössze koszorúban és kisebb emlékművekben mutatkoztak meg.

Egy szinte láthatatlan rétegét képezték az athéni seregnek a zsoldosok. Őket dicsérő kitüntetés ebből az időszakból nem maradt fenn. Egyedül két listán keresztül ismerhettük meg őket név szerint. Származási helyüknek vizsgálatát érdemes lesz összevetni egyéb zsoldosokat tartalmazó forrásokkal, ebből ugyanis megtudhatjuk, hogy befolyásolták-e a fizetett idegenek piacát az aktuális politikai viszonyok. Kutatásom során a mellett érveltem, hogy az egyik listán szereplő trák katonák bizonyítékai lehetnek Lysimachos trák király befolyásának Athén belügyeibe. Chaniotis kijelenti, hogy a zsoldosok vagy nem érintkeztek a társadalommal, vagy egy kevésbé ellenséges viszony esetében bizonyos helyeken tudtak találkozni a helyi lakossággal.¹⁵³ A korai hellenisztikus Athénban az előbbi eset tűnik valószínűbbnek.

További kutatásokra bőséges lehetőséget szolgáltat a vizsgált feliratos anyag. A későbbi és korábbi időszakokkal összevetendő, hogy a tiszték milyen mértékben szerepeltek együtt katonáikkal a feliratokon. Az is fennálló kérdés, hogy a polgári katonaság együtt reprezentálta-e magát más időkben, valamint, hogy ez milyen következtetéseket engedne meg számunkra. A kutatás kereteibe nem fért bele a Kr. e. 321-es amorgosi csata után megtizedelődött athéni flotta vizsgálata sem.

A lamiai háborúban Athén megrendült katonai vereségeitől és az idegen helyőrségtől. Chrysafis összefoglaló jellegű kategorizálását felhasználva láthattuk, hogy a korai hellenisztikus Athén hozzáállása bizonyos esetekben eltért az általánostól. A helyőrség gondolata a polgárok kollektív emlékezete miatt elfogadhatatlan volt. Az idegen zsoldosokat a feliratokon szóra sem méltatták. Mégis külhoniakat tüntettek ki, a hellenisztikus időszakban kitáguló világban az idegeneknek kiemelt figyelmet szenteltek, hogy saját helyzetükre reflektáljanak, annak traumáit feldolgozzák.

¹⁵³ Chaniotis 2002, 113.

Függelék:

Név	Felirat	Datálás	Jogi státusz	Tettei	Jutalma
sikyóni Euphrón	IG II ² 448	I.: Kr. e. 323/2 II.: Kr. e. 318	<i>xenos</i>	Sikyónban elűzte a makedón helyőrséget, szövetséget kötött Athénnal, katonákat küldött	polgárjog, törődés árvaival
karyystosi Timosthenés	IG II ² 467	Kr. e. 306/5	<i>xenos</i>	tevékeny synedros volt a lamiai táborban, tekintélyes pénzbeli adományt tett	polgárjog
ephesosi Polyzélos	IG II ² 505	Kr. e. 302/1	<i>metoikos</i>	letelepedés, építkezéshez pénz, epidósis fizetése, 1000 drachma adomány, falak javítása, szárazföldi és vízi katonai szolgálat	aranykoszorú, isoteleia, enktésis gés kai oikias, prosodos a buléba és népgyűlésbe, eisphora fizetési kötelezettség, katonáskodási kötelezettség
ilioni Nikandros	IG II ² 505	Kr. e. 302/1	<i>metoikos</i>	letelepedés, építkezéshez pénz, epidósis fizetése, 1000 drachma adomány, falak javítása, szárazföldi és vízi katonai szolgálat	aranykoszorú, isoteleia, enktésis gés kai oikias, prosodos a bouléba és népgyűlésbe, eisphora fizetési kötelezettség, katonáskodási kötelezettség
Neaios	IG II ² 553	Kr. e. 304/3	<i>xenos</i>	jó tett Eleusisban, adomány	polgárjog
phasélisi Euxenidés	IG II ² 554	Kr. e. 306/5 vagy később	<i>metoikos</i>	eisphora ellenőrzése, 12 evezős fizetése, katapult ínak	isoteleia, olajfa koszorú, enktésis oikias, majd hiányos
Smikythión	IG II ² 1193	Kr. e. IV. sz. vége	<i>polités</i>	katonákat hozott veszély idején	aranykoszorú, külön ülőhely a Dionysian

Felhasznált irodalom:

- Adak 1999 – Adak, M.: *Metöken als Wohltäter Athens. Untersuchungen zum sozialen Austausch zwischen ortsansässigen Fremden und der Bürgergemeinde in klassischer und hellenistischer Zeit (ca. 500-150 v. Chr.)*. Freiburg 1999.
- Assmann 1992 – Assmann, J.: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Ford. Hidas Z. München 1992.
- Bayliss 2003 – Bayliss, A. J.: Curse-Tablets as Evidence: Identifying the Elusive "Peiraikoi Soldiers" *ZPE*, 144 (2003) 125-140.
- Bayliss 2004 – Bayliss, A. J.: New Readings on a List of Mercenaries from Athens. *ZPE*, 146 (2004) 85-90.
- Bayliss 2011 – Bayliss, A. J.: *After Demosthenes. The Politics of Early Hellenistic Athens*. London 2011.
- Bugh 1988 – Bugh, G. R.: *The Horsemen of Athens*. Princeton, New Jersey 1988.
- Chaniotis 2002 – Chaniotis, A.: Foreign Soldiers – Native girls? Constructing and Crossing Boundaries in Hellenistic Cities with Foreign Garrisons. In: Chaniotis, A. – Ducrey, P. (szerk.): *Army and Power in the Ancient World*. Stuttgart 2002. 99-114.
- Chaniotis 2005 – Chaniotis, A.: *War in the Hellenistic world: A social and cultural history*. Malden – Oxford – Victoria 2005.
- Chaniotis 2013 – Chaniotis, A.: Public Subscriptions and Loans as Social Capital in the Hellenistic City: Reciprocity, Performance, Commemoration. In: Martzavou, P. – Papazarkadas, N. (szerk.): *Epigraphical Approaches to the Post-Classical Polis. Fourth Century BC to Second Century AD*. Oxford 2013. 89-106.
- Chaniotis 2018 – Chaniotis, A.: *Age of Conquest. The Greek World from Alexander to Hadrian*. Cambridge, Massachusetts 2018.
- Chrysafis 2022 – Chrysafis, Ch.: Garnisonssoldaten und städtisches Milieu: Untersuchungen zur Einsetzung antigonidischer Garnisonen in den griechischen Städten. In: Sängler, P. – Scheuble-Reiter (szerk.): *Söldner und Berufssoldaten in der griechischen Welt*. Stuttgart 2022. 87-108.
- Gauthier 2001 – Gauthier, Ph.: Athenes. Bulletin épigraphique. In: *Revue des Études Grecques*, 114 (Júl.-Dec. 2001) 478-603.
- Habicht 1997 – Habicht, Ch.: *Athens from Alexander to Antony*. Ford. Lucas, D. Schneider. Cambridge 1997.
- Henry 1983 – Henry, A. S.: *Honours and Privileges in Athenian Decrees The Principal Formulae of Athenian Honorary Decrees*. Hildesheim – Zürich – New York 1983.
- Marsden 1969 – Marsden, E. W.: *Greek and Roman Artillery. Historical Development*. Oxford 1969.
- Morrison 1987 – Morrison, J. S.: Athenian Sea-Power in 323/2 BC: Dream and Reality. *JHS*, 107 (1987) 88-97.

- Oliver 2006 – Oliver, G. J.: Polis Economies and the Cost of the Cavalry in Early Hellenistic Athens. In: van Alfen, P. G.: *Agronomia. Studies in Money and Exchange*. New York 2006. 109-124.
- Osborne 1981 – Osborne, M. J.: *Naturalization in Athens. I*. Brussel 1981.
- Osborne 1982 – Osborne, M. J.: *Naturalization in Athens. II. Commentaries on the Decrees Granting Citizenship*. Brussel 1982.
- Osborne 1983 – Osborne, M. J.: *Naturalization in Athens. Volumes III and IV*. Brussel 1983.
- Paschidis 2008 – Paschidis, P.: *Between City and King. Prosopographical Studies on the Intermediaries Between the Cities of the Greek Mainland and the Aegean and the Royal Courts in the Hellenistic Period (322-190 BC)*. Athens 2008.
- Serrati 2013 – Serrati, J.: The Hellenistic World at War: Stagnation or Development? In: Campbell, B. – Tritle, L. A. (szerk.): *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*. Oxford 2013.
- Tracy 2000 – Tracy, S. V.: Athenian Politicians and Inscriptions of the Years 307 to 302. *Hesperia*, 69/ 2 (Ápr.-Jún. 2000) 227-233.
- Walbank 1983 – Walbank, M. B.: Osborne (M. J.): Naturalization in Athens. I. Review. *JHS*, 103 (Nov. 1983) 204-205.
- Walbank 1989 – Walbank, M. B.: Two Attic Masons of the Late 4th Century B.C. *The Annual of the British School at Athens*, 84 (Nov. 1989) 395-405.
- Wallace 2014 – Wallace, S.: History and Hindsight. The Importance of Euphron of Sikyon for the Athenian Democracy in 318/7. In: Hauben, H. – Meeus, A. (szerk.): *The Age of the Successors and the Creation of the Hellenistic Kingdoms (323-276 B.C.)*. Peeters 2014.
- Whitehead 1986 – Whitehead, D.: *The Demes of Attica 508/7-ca.250 B.C. A Political and Social Study*. Princeton, New Jersey 1986.